

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ В ПЕРІОД ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1919–1938 РР.)

SOLVING THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE SUBCARPATHIAN RUS EDUCATION DURING THE PERIOD OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1919–1938)

У статті дається аналіз розвитку шкільництва Закарпаття, яке у міжвоєнний період входило до складу Чехословаччини під назвою Підкарпатської Русі. Показано позитивну роль органів управління краєм у питанні збільшення кількості шкіл, відкритті нових закладів освіти. Влада Чехословацької Республіки відкривала не тільки народні (початкові) школи, але й заклади середньої освіти (горожанські школи та гімназії), ремісничі заклади, педагогічні семінарії, які проводили навчання рідною мовою. У зв'язку з мультиетнічним складом населення краю функціонували школи і для молоді національних спільнот (угорців, німців, ромів). У статті підкреслено певні ознаки чехізації освіти, коли пріоритет надавався навчальним закладам із чеською мовою навчання, що не відповідало відсотку чеського населення краю. Проаналізовано основні кроки, здійснені органами управління освітою для забезпечення навчальних закладів кваліфікованими молодими педагогами. Відзначено великий внесок провідного вченого-педагога Августина Волошина у підготовку педагогічних кадрів для шкіл, передусім із числа місцевої молоді, та вплив цього процесу на утвердження української ідеї за Карпатами. Висвітлено основні підходи до організації роботи Ужгородської вчительської семінарії, якою керував Августин Волошин, щодо формування національно свідомих фахівців для шкільництва краю. У статті підкреслено значний прогрес у розвитку освіти Підкарпатської Русі в період Чехословацької Республіки.

Ключові слова: освіта, школа, Закарпаття, Чехословацька Республіка, педагогічні кадри, Августин Волошин, органи управління освітою.

The article analyzes the development of the Transcarpathian schooling, which in the interwar period was part of Czechoslovakia as Subcarpathian Rus. Demonstrated the positive role of the regional authorities in the issue of increasing the number of schools, the opening of new educational institutions. The authorities of the Czechoslovak Republic opened not only folk (primary) schools, but also institutions of secondary education (gorojanski schools and gymnasiums), artisan's establishments, pedagogical seminaries, which trained in their native language. Taking into account the multiethnic population of the region, schools functioned as well as for the youth of national communities (Hungarians, Germans, Roma). The article highlighted some features of the education czechisation, when the priority was given to educational institutions in the Czech language, which did not correspond to the percentage of the Czech population of the region. Analyzed the main steps taken by the educational authorities to provide educational institutions with qualified young teachers. The great contribution of the leading scientist-pedagogue Augustine Voloshin was noted in the training of pedagogical staff for schools, especially among local youth, and the influence of this process on the approval of the Ukrainian idea behind the Carpathians. The main approaches to organizing the work of Uzhgorod teachers' seminary, which was led by Augustine Voloshin, are described in relation to the formation of nationally conscious specialists for the schooling of the region. The article highlights the significant progress in the development of the Subcarpathian Rus education during the period of the Czechoslovak Republic.

Key words: education, school, Transcarpathia, Czechoslovak Republic, pedagogical staff, Augustine Voloshin, educational management.

УДК 373-043.86(477.87)19:37.014
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-2>

Кляп М.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри фізичної реабілітації
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Початок нового тисячоліття характеризується для України серйозними та глибокими змінами багатьох аспектів функціонування держави, діяльності установ та організацій, життя людей. Утвердилися нові відносини власності, змінилися світогляд, суспільна свідомість, уклад життя. Усе це відбувається на фоні жорстокої економічної кризи, що привела до деформації сформованої системи управління всіма галузями, у т. ч. й освітньою. Процеси демократизації покликані сприяти налагодженню стабільної роботи у всіх сферах життєдіяльності, передусім в освіті, котра є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, визначальним чинником політичного, соціально-економічного, культурного та наукового потенціалу суспільства [14, с. 3].

Наука управління, що бурхливо формується останнім часом в Україні, повинна враховувати не

тільки світові здобутки в цій галузі, але і власний досвід, набутий в історичному минулому. Адже завдання реформування державного управління в Україні полягає в тому, щоб створити такі управлінські форми, які, з одного боку, відповідатимуть сучасним цивілізаційним стандартам, а з іншого – будуть «скроєними» саме для України з урахуванням її особливостей, її власного минулого. Перебування Закарпаття у складі Чехословаччини у міжвоєнний період (1919–1939 рр.), без сумніву, заслуговує на вивчення і в аспекті набутого досвіду в галузі управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку шкільництва та його впливу на культурно-демократичні процеси на Закарпатті в міжвоєнний період досліджувалися у працях істориків В. Задорожного, М. Вегеша, Д. Данилюка, В. Химинця, М. Басараба, Б. Качура, мовознавців П. Чучки, О. Мишанича, М. Зимомрі. Концепції

навчання і виховання, розроблені Августином Волошиним, проаналізовано у наукових дослідженнях педагогів В. Кеміня, В. Гомонная.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз різних шляхів вирішення освітніх проблем Підкарпатської Русі в період Чехословацької Республіки потребує всебічного вивчення. Зокрема, вирішення питання про забезпечення шкіл вчителями, підготовку кваліфікованих педагогічних кадрів із числа здібної молоді краю досі досліджено недостатньо, зокрема не розкрито роль органів управління освітою Підкарпатської Русі, вченого-педагога, директора Ужгородської семінарії А. Волошина у формуванні фахово підготовлених, національно свідомих шкільних вчителів.

Мета статті – проаналізувати величезні зрушення, що відбулися в освіті краю в період Чехословацької Республіки, включити в науковий обіг досвід функціонування органів управління освітою того періоду на прикладах із діяльності визначного вченого-педагога й організатора освіти на Закарпатті кінця XIX – першої половини XX ст. Августина Івановича Волошина.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю використання європейського досвіду роботи органів управління освітою Підкарпатської Русі у процесі реформування української національної школи та відзначенням 100-річчя створення першої Чехословацької Республіки.

Виклад основного матеріалу. Утворення Чехословацької Республіки в кінці 1918 р. і включення до її складу Закарпаття під назвою Підкарпатської Русі у вересні 1919 р. створило якісно нові умови для розвитку освіти всіх національностей: чехів, словаків, русинів-українців, німців, угорців, румунів, поляків, євреїв та ін. За Конституцією 1920 р. усі народи проголошувалися рівноправними, всі одержували широкі політичні права і нові можливості матеріальної та духовної культури [18, с. 23–24]. У складі Чехословацької Закарпаття мало сприятливіші, ніж у межах Австро-Угорщини, умови для розвитку економіки, культури, освіти. Політику в освітянській галузі чехословацька влада віддала у відання автономних органів влади, а тому чіткої програми з цих питань у перші роки не виробляла. Однак загальний культурно-демократичний процес у країні не міг оминати Підкарпатську Русь і дав позитивний поштовх вирішенню нагальних проблем розвитку освіти краю. Велике значення в цьому контексті мала постать першого президента Чехословацької Томаша Гарріга Масарика, який стверджував, що національна ідея – це ідея культури, а отже, й освіти, які мають працювати на розбудову держави і благо народу [13, с. 41]. У своїх працях він сформулював і довів думку про створення в Чехословацькій «модерної школи», в якій провідне місце

займали ідеї морального виховання, фахової підготовки педагогів, прав і свобод людини, передусім вихованця. Тому державні органи Чехословацької звертали посилену увагу на розвиток освіти в усіх її регіонах, в т. ч. у Підкарпатській Русі (тогочасна назва Закарпаття), зокрема щодо будівництва приміщень шкіл і вирішення кадрових проблем освітньої галузі. Тому дотепер ряд приміщень навчальних закладів області називають «Масарикова школа», зокрема школу № 3 в м. Ужгород і школу № 1 у м. Свалява.

Становище освітньої галузі Закарпаття після першої світової війни було складним. Влада молодій Чехословацькій республіці мала вирішувати цілий комплекс освітянських проблем краю, що залишилися після багатовікового угорського панування: із 517 народних шкіл не було жодної, яка б працювала народною, русинською мовою; більшість учителів закінчували угорські заклади і були виразниками угорської ідеології; більшість шкільних приміщень були зруйновані або занедбані, тому близько 25 тис. дітей не могли навчатися [13, с. 41].

Уже впродовж кінця 1919 – початку 1920 рр. нова чехословацька влада спільно з адміністрацією Підкарпатської Русі в багатьох селах відновлювали роботу шкіл [5]. При тимчасових окружних комітетах, у міських управліннях Ужгорода і Мукачева створювалися комісії, які сприяли відновленню роботи шкіл і культурно-освітніх установ. Відновлювалися в містах і селах всі види народних (початкових) шкіл: державні, церковні та общинні [9, с. 127–129]. Поряд із русинськими (українськими) відновлювали діяльність школи з угорською, німецькою, румунською мовами навчання, почали відкриватися перші чеські школи. На початку 1920 р. в Підкарпатській Русі діяло уже 475 народних шкіл, у т. ч. 321 з русинською, 83 з угорською, 22 з чеською, 7 із німецькою і 4 з румунською мовами навчання. У 22 школах існували паралельні класи навчання: руські, угорські, румунські, німецькі [17, с. 7–9]. Таким чином, наведені факти свідчать про реалізацію органами державного управління освітою Чехословацької принципу регіональності з урахуванням особливостей регіону – його поліетнічного населення.

Чехословацька система управління освітою базувалася на принципах державності та централізації. Більшість народних (початкових) шкіл підкорялися інспекторам, контролювалися державою. Школи одержували від держави доволі добре обладнання. В окремих школах були навіть природничі та географічні кабінети, фізкультурні зали, читальні тощо. Хоча школи і набували світського характеру, частина з них все ще перебувала в розпорядженні окремих релігійних конфесій. У 1938 р. церковнопарафіяльних шкіл ще було 84, в т. ч. греко-католицька церква мала 19 шкіл,

римо-католицька – 17, протестантська – 31 і т. д. [12, с. 106, с. 230]. Отже, вплив церкви також був одним із факторів розвитку освіти.

Прогрес у галузі початкової освіти чітко позначився і на розвитку системи неповної середньої школи (тодішня горожанська школа). У кінці Першої світової війни в містах Закарпаття діяли 9 горожанських шкіл, де викладання здійснювалося угорською мовою, а до 1938 р. було відкрито ще 21 з русинською (українською) мовою навчання. Ще швидшими темпами створювалися горожанські школи з чеською мовою навчання, їх функціонувало 23 у містах і великих населених пунктах [13, с. 45].

Значний крок уперед зробила і середня освіта, що також значною мірою пов'язане з діяльністю А. Волошина. На час включення Закарпаття до складу Чехословаччини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор підручників, виданих рідною мовою в умовах австро-угорського гніту. Вчений брав безпосередню участь у приєднанні Закарпаття до Чехословаччини, вважав цей крок єдино правильним за тих конкретних соціально-політичних умов [1, с. 5–6].

Значні успіхи шкільництва Закарпаття у міжвоєнний період відбулися на тлі демократичної освітньої політики чехословацького уряду. За нових демократичних умов стало можливим втілювати в життя принцип відкритості в управлінні, який полягав у висвітленні на сторінках преси рішень керівних органів стосовно шкільництва й обговорення поточних питань. Як голова педагогічного товариства Підкарпатської Русі і депутат парламенту А. Волошин виступив із широкою програмою культурних перетворень у Підкарпатській Русі, в т. ч. програмою відродження системи освіти. Він закликав сприяти розвитку шкіл, надавати матеріальну допомогу бідним, щоб вони могли посилати дітей до школи. Важливим завданням було негайно відкривати школи в тих селах, де їх немає [15]. На 1923 р. у 20% сіл зовсім не було шкіл, а у багатьох селах діти навчалися в непристосованих для цього приміщеннях. Як зазначалося в одній інформації про стан освіти, діти часто «вчать на природі» [6].

А. Волошин говорив не лише про розвиток початкової освіти, але ставив питання про потребу розвивати горожанські школи, різні господарські училища та технікуми, середні навчальні заклади. Він вимагав мати на Закарпатті сучасні навчальні заклади, на зразок тих, які були в містах і селах Чехії [15]. Школам потрібна всебічна увага – така була позиція А. Волошина.

Під тиском передової громадськості уряд Чехословаччини виділяв кошти для розвитку шкіл на Закарпатті. Вже продовж 20-х рр. за рахунок

державних коштів із бюджету країни були збудовані нові початкові коли [8, с. 105–106]. Педагогічне товариство Підкарпатської Русі на з'їздах, що проходили в 1925–1929 рр., аналізувало хід будівництва нових шкіл, відзначало як позитивні сторони цієї важливої справи, так і недоліки. Ряд шкіл, зокрема у верховинських селах, були відкриті за безпосередньої участі А. Волошина як депутата чехословацького парламенту, зокрема це початкові школи в селах Міжгірщини: Колочава-Горб, Присліп, Синевирська Поляна, та ін. [10, с. 35]. Він часто відвідував школи, церкви, виступав перед селянами і говорив про необхідність сприяти розвитку освіти, бо це основа культурного пробудження народу [10, с. 63]. Один з учасників шкільного будівництва на Закарпатті зазначав, що А. Волошин користувався великим авторитетом. Його слухали з інтересом не лише вчителі, але й селяни [7]. Мало було сіл на Закарпатті, в яких би не побував А. Волошин. В одних місцях обговорював питання про відкриття шкіл, в інших зустрічався з активістами «Просвіти» і турбувався про відкриття читалень, про роботу гуртків самодіяльності і т. д. [7]. Своє завдання вчений-педагог вбачав у тому, щоб «підпоровати так роботу правительства в ділі організації і ведення шкіл, як і родичів, і саму дитину» [3, с. 120–121]. Він домагався, щоб школи відкривали насамперед у гірських селах, ставив питання про відкриття інтернатів для тих дітей із віддалених районів, які хотіли здобувати освіту в містах. Як наслідок, у 1938 р. на Закарпатті діяло вже близько 850 навчальних закладів (792 початкові школи, 44 горожанські та 8 гімназій), що було у 2 рази більше, ніж у 1920 р. [13, с. 44].

У центрі уваги А. Волошина було не тільки кількісне зростання шкіл, але й якісні зміни у шкільній системі, вдосконалення змісту освіти. Він підкреслював, що «хочемо переробити давню книжну школу на нову, діяльну, давню аристократичну на демократичну, школу формалізму на школу науково обосновану, на школу правди, на школу поправді практичну і руську» [3, с. 121].

Однак у справі розвитку освітньої галузі Підкарпатської Русі були і явні недоречності. Попри те, що у 20–30-х рр. відбулися позитивні зрушення у середній освіті шляхом активізації роботи гімназій, учительських семінарій, торговельних академій, технічних училищ тощо, слід відзначити і те, що більшість цих закладів проводили навчання чеською мовою, хоча чехи становили близько 10% населення краю. До 1938 р. чеський уряд відкрив на Закарпатті 177 початкових окремих шкіл із чеською мовою навчання, 188 шкіл, де були паралельні чеські класи, 23 горожанські школи з чеською мовою навчання. Такі кроки свідчили про «тиху чехізацію» народної освіти Закарпаття, порушення демократичних засад в управлінні освітньою галуззю [9, с. 128; 13, с. 43–44].

Важко переоцінити внесок Августина Волошина не тільки у розвиток народної школи, але й у підготовку висококваліфікованих вчителів для шкіл Закарпаття. Проблема педагогічних кадрів на Закарпатті у 20–30-х рр. була однією з найактуальніших. Не вистачало вчителів в уже діючих школах і, тим паче, у нових школах, що відкривалися. Лише впродовж 20-х рр. було збудовано більше 50 шкіл, а в багатьох селах школи відкривалися у пристосованих приміщеннях [17, с. 35]. Уже в 1920 р. на Закарпатті було 475 «руських шкіл», у багатьох із яких не вистачало вчителів [12, с. 106], а ті, що були, відмовлялися працювати в умовах зміни влади. Зокрема, восени 1919 р. весь педагогічний колектив Ужгородської гімназії на чолі з директором Михайлом Романцем відмовився принести присягу на вірність Чехословацькій Республіці і, таким чином, був звільнений майже в повному складі [16, с. 189]. Загалом із 674 учителів Закарпаття лише 379 дали присягу служити чехословацькій владі, а з 110 гімназійних посад було зайнято лише 62 [16, с. 192].

Проблема забезпечення шкіл кадрами розв'язувалася органами управління освітою краю двома шляхами. Один шлях запропонував головний інспектор шкіл Закарпаття Й. Пешек – чех за національністю, котрий поважав русинів і багато зробив для розвитку освіти на Закарпатті у період 1919–1924 рр. Усвідомлюючи важке становище з кадрами учителів, він запропонував запросити спеціалістів із Галичини. І впродовж першої половини 20-х рр. із сусідньої Галичини у Закарпаття прибуло багато висококваліфікованих, національно свідомих фахівців, які стали працювати в гімназіях, учительських семінаріях, у сільських народних школах. Більшість із запрошених учителів були проукраїнської орієнтації [12, с. 107]. Серед них чимало стали прибічниками провідного педагога Закарпаття А. Волошина – І. Панькевич, В. Бірчак, П. Яцко, А. Алискевич та ін. Але проблему кадрів це не розв'язувало.

Наступник Й. Пешек, інспектор Й. Шіmek, також чех за національністю, відмовився від послуг галичан, а запрошував на роботу представників чеської інтелігенції, колишніх легіонерів, серед яких частина була русофільської орієнтації. Крім того, у школах Закарпаття працювали чимало українських і російських емігрантів. Отже, розмаїття було велике. Національно свідомих кадрів із числа мешканців Закарпаття було недостатньо.

Це добре розумів А. Волошин, тож запропонував інший спосіб підготовки кадрів для народних і горожанських шкіл: збільшити набір у три середні педагогічні заклади освіти – Ужгородську півче-учительську семінарію, яку він очолював, в Ужгородську жіночу учительську семінарію та в Мукачівську семінарію. Впродовж кінця 20-х і в 30-х рр. в півче-учительську семінарію приймали

по 40 осіб щорічно, в жіночу – по 50, в Мукачівську семінарію – також 50. Отже, щороку ці три заклади давали школам 140–150 випускників-учителів. Крім того, А. Волошин вважав, що частина випускників гімназій також можуть йти працювати у школи, склавши додатково при семінаріях іспити з педагогіки та психології. І чимало гімназистів охоче йшли працювати в школи. Разом із семінаристами це були найцінніші кадри, бо добре знали край, особливості культури його населення і готові були працювати з молоддю. Вони складали кістяк учительських кадрів [17, с. 34–36].

Найяскравіше проявив себе А. Волошин як управлінець, організатор педагогічної освіти на посаді директора Ужгородської півче-учительської семінарії. Ставши директором цієї семінарії, А. Волошин мав уже понад 15-річний стаж педагогічної роботи. Він тоді видав близько десятка підручників для шкіл. Це дало йому змогу по-новому підійти до організації роботи в семінарії у тяжких умовах Першої світової війни і наступу угорських шовіністів. Спочатку А. Волошин подбав про зміцнення викладацьких кадрів семінарії. У період угорського панування в семінарії, як і в інших навчальних закладах краю, працювало чимало проугорськи налаштованих викладачів. Частина з них відмовилася від праці в руських школах, частина була не допущена до виховної роботи [19, с. 4]. За цих умов А. Волошину доводилося створювати педагогічний колектив заново, усвідомлюючи, що лише поліпшення якісного складу викладачів дасть змогу підняти роль Ужгородської семінарії в підготовці вчителів. Формуючи педколектив, А. Волошин запрошував до роботи в семінаріях провідних фахівців з місцевої інтелігенції [4, с. 3].

Сам А. Волошин, будучи директором, читав відповідальні, дуже важливі для майбутніх вчителів курси педагогіки, психології і дидактики. Він уміло керував семінарією, яка впродовж 20–30-х рр. перетворилася на основну кузню учительських кадрів краю. Колектив семінарії надавав велику методичну і наукову допомогу іншим середнім навчальним закладам краю в організації підготовки учительських кадрів для народних шкіл.

А. Волошин розумів, що успіх у підготовці вчительських кадрів залежав не лише від якісного складу педагогічного колективу, але і від набору учнів до семінарії. Він сприяв тому, щоб у семінарії навчалися не лише діти міських жителів, а й, насамперед, вихідці з верховинських сіл, діти селян, робітників, батраків, ремісників. Заслугою А. Волошина було те, що на середину 30-х рр. діти робітників і селян, діти з верховинських сіл становили понад 75% від загальної кількості учнів Ужгородської вчительської семінарії [2, с. 13]. У практику роботи очолюваного ним навчального закладу було впроваджено особисті співбесіди

зі вступниками до семінарії з тим, щоб виявляти серед них схильних до педагогічної праці. Августин Волошин також втілював у життя свої задуми про соціальні аспекти виховання і навчання, особисто сприяючи навчанню обдарованих учнів із незаможних сімей [10, с. 52].

У семінарії під керівництвом А. Волошина була створена добра навчально-матеріальна база. Діяло 6 кабінетів, які систематично оновлювалися необхідними унаочненнями та тогочасними засобами навчання. Він контролював роботу бібліотеки семінарії, турбувався про розширення спортивної бази. З ініціативи директора в 1933–1935 рр. на громадських засадах було побудовано великий спортивний зал, що значно розширило можливості фізичного виховання молоді, пропаганди спорту.

А. Волошин постійно турбувався про вдосконалення навчального процесу і виховної роботи. Навчальний процес в Ужгородській семінарії проходив рідною мовою. Директор дбав, щоб вихованці семінарії мали міцні знання та стійкі моральні переконання. В очолюваній ним семінарії був дуже високий рівень успішності: зі 160 учнів семінарії невстигаючими були 3–4 особи. Випускники семінарії мали добрі навички організаторської роботи, у них були міцні національні почуття, патріотичні переконання, висока духовна культура. Учитель повинен любити дітей, знати особливості їх психології, уміти працювати з дітьми, з їхніми батьками, бути готовим проводити в життя принципи гуманізму, природовідповідності, народності, демократизму навчання, – наголошував А. Волошин. Вихованців семінарії озброювали міцними знаннями педагогіки, психології та методики навчання.

Завдяки турботам колективу Ужгородської семінарії на чолі з А. Волошином, інших учительських семінарій упродовж 20–30-х рр. кількісно і якісно зріз корпус учителів народних шкіл Закарпаття. Якщо в 1919–1920 навчальному році лише близько 10% учителів мали фахову педагогічну освіту, то в кінці 30-х рр. таких уже було більше 90%. На роботу в народні школи йшли не лише випускники семінарій, але й значна частина випускників гімназій. Кількість учителів за 20-річчя зросла більше як у 3 рази і становила в 1938 р. 3 320 осіб [12, с. 198].

Великий вплив на формування національної самосвідомості учнів Ужгородської учительської семінарії мало товариство «Просвіта», одним із керівників якого був А. Волошин [11, с. 98]. Серед інших заходів «Просвіти» можна назвати тематичні вечори до ювілеїв визначних діячів української культури – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших, які сприяли вихованню в молоді почуття національної гордості. Культурно-масова робота в семінарії була запорукою утвердження українофільства, виховання учнів у дусі патріотизму, відданості народу, одним із найвидатніших поборни-

ків якого був А. Волошин. За ініціативи «Просвіти» драмгурток семінарії у травні 1935 р. поставив п'єсу А. Волошина «Маруся Верховинка». П'єсу дивилися не лише учні та викладачі семінарії, але і громадськість міста [2, с. 7]. Августин Іванович вважав, що учитель має нести не лише знання, але і культуру загалом.

Вагомий внесок зробив А. Волошин у справу підготовки учителів тим, що створив низку підручників із психології, педагогіки та дидактики. Особливе значення для підготовки вчителів у семінаріях та озброєння психолого-педагогічними знаннями й основами дидактики тих випускників гімназій, котрі виявили бажання працювати на ниві освіти, мали такі підручники А. Волошина, як «Педагогіка и дидактика», «Педагогічна психологія», «Дидактика», «О соціальному вихованню». Ці книги мали як наукове, так і практичне значення. На них училися у педагогічних закладах освіти та підвищували свою кваліфікацію всі учителі краю. Із циклу психолого-педагогічних підручників А. Волошина слід виділити працю «О соціальному вихованню», в якій викладено основи соціальної педагогіки. Написані А. Волошином підручники свідчили, що він добре знав педагогічні проблеми, вітчизняну і світову літературу з педагогіки та психології, практику роботи школи. У педагогічних поглядах А. Волошина органічно поєднувалося все передове, гуманне, що було у європейській і світовій науці. Педагогічні ідеї, викладені в підручниках А. Волошина і втілені в його практичній роботі як директора семінарії, керівника педагогічних організацій, відповідали досягненням тогочасної педагогічної науки, сприяли будівництву нової демократичної школи.

Висновки. Незважаючи на всі складності, успіх у галузі шкільництва й освіти Закарпаття в період Чехословацької республіки був значним. У 1938 р. різними формами навчання у краї було охоплено близько 80% дітей (у 1919 р. – 30%). Зменшилася і кількість неписьменних серед населення (10% серед молоді і 27% серед дорослих). Ці показники більші, ніж у Чехії, але менші, ніж у тогочасній Румунії та Югославії [13, с. 44]. Збільшилася не тільки кількість початкових шкіл, але й гімназій, семінарій, горожанських шкіл і ремісничих закладів. Головний підсумок 20-річного чехословацького періоду в освітній галузі краю – значні позитивні зміни у сфері народної освіти, розвиток національної школи рідною для населення мовою, зростання освітньо-культурного рівня мешканців.

Значення діяльності Августина Волошина як вченого-педагога, організатора освіти, громадсько-політичного та релігійного діяча як у період Чехословацької Республіки, так і в інші періоди його життя виходить за межі Закарпаття. Його постать, без сумніву, можна поставити в ряд із видатними діячами культури і науки України першої половини

XX ст. Гуманізм педагогічної спадщини А. Волошина, її національна та соціальна спрямованість, духовні начала становлять значимість його наукового доробку для розвитку освіти Закарпаття та й України загалом. Необхідне подальше вивчення його концепції навчання та виховання, досвіду організаторської роботи в галузі шкільництва з метою творчого використання у практиці розбудови української національної системи освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волошин А. Дві політичні розмови. «Книжка Русина». Ужгород : Накладом газети «Русин», 1923. 32 с.
2. Волошин А. Доклад о деятельности Ужгородской греко-католической півче-учительської семінарії за 1934–1935 навчальний рік. Ужгород : Друкарня о-о. Василіан, 1935. 24с.
3. Волошин Августин. Твори / упор., передм., підготовка текстів і примітки О. Мишанича і П. Чучки. Ужгород : Гражда, 1995. 447с.
4. Гомоннай В., Росул В. Концепція Августина Волошина про формування професії вчителя. Ужгород : Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1995. 19 с.
5. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф.28. Реферат освіти Підкарпатської Русі (1919–1928 рр.). оп. 1, од. зб. 59, арк. 1–15; оп. 1, од. зб. 891, арк. 5–6.
6. ДАЗО. оп. 2, од. зб. 2919, арк. 15.
7. ДАЗО. оп.1 од. зб. 66, арк. 4–5.
8. Дудаш Ю. Школьные здания и постройки новых школ на Подкарпатской Руси. *Подкарпатская Русь*. 1919–1936. Ужгород, 1936. 145 с.
9. Задорожний В. Культурно-освітній розвиток Закарпаття міжвоєнного періоду. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / під ред. М. Вегеша, Ч. Фединця. Ужгород : Поліграф центр «Ліра», 2010. 720 с.
10. Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М., Августин Волошин. Ужгород, 1995. 100 с.
11. Кляп М.І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919–1938). Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. 152 с.
12. Магочій П. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). *Полічка «Карпатського краю»*. Ужгород, 1994. № 3–6 (18). 295 с.
13. Освіта Закарпаття : монографія / В.В. Химинець та ін. Ужгород : «Карпати»; Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2009. 464 с.